

AFORISTIK JANRLAR VA IBORALARNING TILSHUNOSLIKDAGI O'RNII

Samandarova Oynur

Urganch RANCH texnologiya universiteti Jahon tillari kafedrası Lingvistika
(ingliz tili) yo'nalishi 1-bosqich magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17855742>

Annotatsiya

Tilshunoslikda aforistik janrlar va idiomatik iboralar alohida ilmiy qiziqish uyg'otadigan hodisalardan biridir. Aforizm — qisqa, lo'nda va umumlashiruvchi fikrni ifodalovchi janr bo'lib, u ko'pincha badiiy-estetik hamda ijtimoiy-ma'naviy mazmunni mujassamlashtiradi. Idiomatik iboralar esa tilning frazeologik qatlamiga mansub bo'lib, ma'no jihatidan yaxlitlik kasb etadi va ko'pincha so'zlarning alohida semantik imkoniyatlaridan tashqarida, metaforik asosda shakllanadi (Dobrovol'skij & Piirainen, 2005). Aforistik janrlar va idiomalar tilshunoslikda bir necha sababga ko'ra muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, ular xalqning dunyoqarashi, madaniyati va ijtimoiy tajribasini aks ettiradi. Ikkinchidan, aforizmlar va idiomalar nutqning ta'sirchanligini oshiradi, muloqot jarayonida estetik va emotsional rang-baranglik yaratadi. Uchinchidan, bu birliklar tilning pragmatik imkoniyatlarini kengaytirib, kommunikativ vazifani samarali bajarishga xizmat qiladi (Moon, 1998). Tilshunoslik nazariyalarida aforistik janrlar ko'pincha stilistika, pragmatika va semantika bilan bog'liq holda o'rganiladi. Idiomatik iboralar esa frazeologiya, kognitiv tilshunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiya doirasida tadqiq etiladi. Masalan, aforizmlar ko'pincha yozma nutqda, adabiy matnlarda keng qo'llanilsa, idiomalar og'zaki nutqda faol ishlatiladi va kundalik muloqotda tilning tabiiyligini ta'minlaydi (Fernando, 1996). Shu bois aforistik janrlar va idiomatik iboralarni tilshunoslikda o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarbdir.

Kalit so'zlar: *idioma, aforizm, aforistik janr, idiomatiklik, maqollar, yuqori, o'rta va past darajadagi idiomatiklik.*

Аннотация

В лингвистике афористические жанры и идиоматические выражения относятся к явлениям, представляющим особый научный интерес. Афоризм — это жанр, выражающий краткую, лаконичную и обобщающую мысль, нередко содержащую художественно-эстетический и социально-нравственный смысл. Идиоматические выражения относятся к фразеологическому слою языка и обладают семантической цельностью; зачастую они формируются на метафорической основе, выходя за рамки прямых лексических значений отдельных слов (Dobrovol'skij & Piirainen,

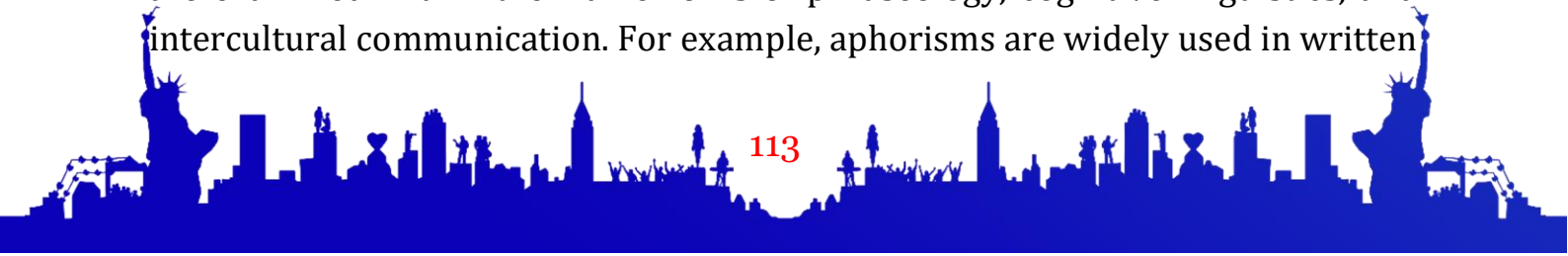

2005). Афористические жанры и идиомы имеют важное значение в лингвистике по нескольким причинам. Во-первых, они отражают мировоззрение, культуру и социальный опыт народа. Во-вторых, афоризмы и идиомы усиливают выразительность речи, создавая эстетическое и эмоциональное многообразие в коммуникативном процессе. В-третьих, такие единицы расширяют прагматические возможности языка и способствуют более эффективному выполнению коммуникативных задач (Moon, 1998). В теоретическом языкознании афористические жанры изучаются в связи со стилистикой, прагматикой и семантикой. Идиоматические выражения, в свою очередь, рассматриваются в рамках фразеологии, когнитивной лингвистики и межкультурной коммуникации. Например, афоризмы чаще используются в письменной речи и литературных текстах, тогда как идиомы активно функционируют в устной речи, обеспечивая её естественность и выразительность (Fernando, 1996). Таким образом, изучение афористических жанров и идиоматических выражений представляет интерес не только с теоретической, но и с практической точки зрения.

Ключевые слова: *идиома, афоризм, афористический жанр, идиоматичность, пословицы, высокий, средний и низкий уровни идиоматичности.*

Annotation

In linguistics, aphoristic genres and idiomatic expressions are among the phenomena that attract particular scholarly interest. An aphorism is a genre that conveys a brief, concise, and generalizing idea, often embodying artistic-aesthetic as well as socio-moral meaning. Idiomatic expressions belong to the phraseological layer of the language and possess semantic unity; they frequently develop on a metaphorical basis, going beyond the literal semantic possibilities of individual words (Dobrovol'skij & Piirainen, 2005). Aphoristic genres and idioms are significant in linguistics for several reasons. First, they reflect the worldview, culture, and social experience of a community. Second, aphorisms and idioms enhance the expressiveness of speech, creating aesthetic and emotional richness in communication. Third, these units expand the pragmatic potential of language and contribute to the effective fulfillment of communicative functions (Moon, 1998). In linguistic theory, aphoristic genres are often studied in relation to stylistics, pragmatics, and semantics. Idiomatic expressions, on the other hand, are examined within the frameworks of phraseology, cognitive linguistics, and intercultural communication. For example, aphorisms are widely used in written

discourse and literary texts, whereas idioms function actively in oral communication, ensuring the naturalness and vividness of everyday speech (Fernando, 1996). Therefore, the study of aphoristic genres and idiomatic expressions is relevant not only theoretically but also practically.

Keywords: *idiom, aphorism, aphoristic genre, idiomaticity, proverbs, high, medium, and low degrees of idiomaticity.*

Idiomatiklik tushunchasi va uning darajalari

Tilshunoslikda *idiomatiklik* tushunchasi frazeologik birliklarning semantik va strukturaviy xususiyatlarini ifodalashda muhim kategoriya hisoblanadi. Idiomatiklik, avvalo, iboraning tarkibiy qismlarining alohida ma'nolaridan mustaqil bo'lib, yaxlit semantik mazmun yaratishi bilan belgilanadi. Boshqacha aytganda, idiomatik birliklar so'zlarning oddiy kombinatsiyasi emas, balki metaforik, ko'chma yoki ramziy ma'noga ega bo'lgan nutq elementlaridir (Fernando, 1996).

Idiomatiklik darajasi turlicha bo'lishi mumkin. Ba'zi iboralar tarkibiy qismlarining ma'nosini qisman saqlab qoladi, boshqalari esa butunlay yangi, kontekstga bog'liq ma'no hosil qiladi. Shu bois tilshunoslikda idiomatiklik darajasi uch asosiy bosqichda tasniflanadi:

• **Yuqori darajadagi idiomatiklik** — iboraning ma'nosi tarkibiy qismlarining semantik imkoniyatlaridan butunlay mustaqil bo'ladi. Masalan, ingliz tilidagi *"kick the bucket"* iborasi "vafot etmoq" ma'nosini anglatadi va tarkibiy so'zlarning asl ma'nosi bilan bog'liq emas (Dobrovol'skij & Piirainen, 2005).

• **O'rta darajadagi idiomatiklik** — iboraning umumiy ma'nosi metaforik bo'lsa-da, tarkibiy qismlar qisman semantik iz qoldiradi. Masalan, *"spill the beans"* iborasi "sirni oshkor etmoq" degan ma'noni bildiradi, bunda "beans" so'zi metaforik asosda ishlatiladi, ammo ma'lum darajada semantik aloqadorlikni saqlab qoladi (Moon, 1998).

• **Past darajadagi idiomatiklik** — iboraning ma'nosi tarkibiy qismlarining asl ma'nosiga yaqin bo'ladi, lekin baribir metaforik yoki stilistik rang-baranglikni ta'minlaydi. Masalan, *"break the ice"* iborasi "muloqotni boshlash" ma'nosini anglatadi, bunda "ice" metafora sifatida qo'llanadi, ammo asosiy semantik asosni saqlab qoladi (Glucksberg, 2001).

Idiomatiklik darajalarini aniqlash tilshunoslikda frazeologik birliklarning semantik tahlili, pragmatik vazifasi va madaniy konnotatsiyalarini o'rganishda muhim metodologik vosita hisoblanadi. Bu tasnif nafaqat nazariy tadqiqotlar uchun, balki amaliy jihatdan ham ahamiyatlidir. Masalan, chet tillarini o'qitishda

idiomatiklik darajasini hisobga olish o'quvchilarga iboralarning haqiqiy ma'nosini tezroq anglash va nutqda to'g'ri qo'llash imkonini beradi (Boers & Lindstromberg, 2008). Shunday qilib, idiomatiklik tushunchasi va uning darajalari frazeologik birliklarning semantik murakkabligini, madaniy asoslanganligini va kommunikativ samaradorligini aniqlashda markaziy o'rin tutadi.

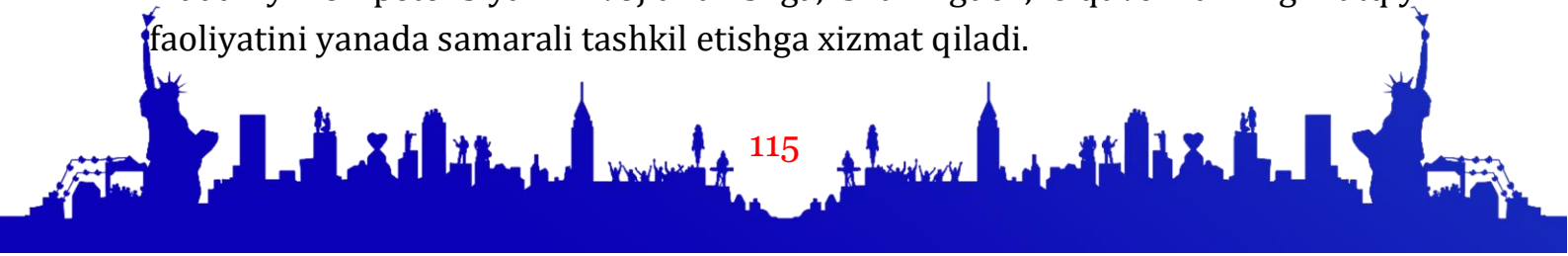
Aforizmlar va idiomalar o'quvchilarning nutq madaniyatiga ta'siri

Tilshunoslikda aforizmlar va idiomalar nutq madaniyatini shakllantirishda alohida o'rin tutadi. O'quvchilarning muloqot jarayonida fikrni lo'nda, ta'sirchan va estetik jihatdan ifodalash qobiliyatini rivojlantirishda aforistik janrlar va idiomatik birliklar muhim vosita hisoblanadi. Bu birliklar nafaqat tilning badiiy imkoniyatlarini ochib beradi, balki o'quvchilarda madaniy merosni anglash, metaforik tafakkurni shakllantirish va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiladi (Kovecses, 2010).

Aforizm va idiomalar nutq madaniyatiga uch asosiy yo'nalishda ta'sir ko'rsatadi:

- **Semantik jihatdan** — o'quvchilar fikrni ko'chma ma'noda ifodalashni o'rganadi, bu esa ularning til sezgirligini oshiradi.
- **Pragmatik jihatdan** — idiomalar muloqotda ijtimoiy va madaniy kontekstni boyitadi, aforizmlar esa nutqning ta'sirchanligini kuchaytiradi.
- **Estetik jihatdan** — aforizmlar va idiomalar nutqqa badiiylik, obrazlilik va emotsional rang-baranglik qo'shadi (Fernando, 1996).

O'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishda aforizmlar va idiomatik birliklardan foydalanish ta'lim jarayonida ham dolzarbdir. Chunki ular o'quvchilarga tilning ko'p qatlamli semantik imkoniyatlarini ochib berish bilan birga, muloqotda ijtimoiy-madaniy konnotatsiyalarni to'g'ri qo'llashni o'rgatadi. Bu esa o'quvchilarning nafaqat lingvistik, balki madaniy kompetensiyasini ham rivojlantiradi (Boers & Lindstromberg, 2008). Shuningdek, aforizmlar va idiomalar o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rag'batlantiradi. Ular nutqda metaforik va ramziy ifodalarni qo'llash orqali o'z fikrini yanada ta'sirchan tarzda yetkazishga intiladi. Bu jarayon o'quvchilarning nutq madaniyatini yuqori darajaga ko'taradi va ularni zamonaviy kommunikativ muhitga tayyorlaydi (Glucksberg, 2001). Shu sababli, aforizmlar va idiomatik birliklarning o'quvchilarning nutq madaniyatiga ta'sirini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarbdir. Bu tadqiqot ta'lim jarayonida lingvistik va madaniy kompetensiyani rivojlantirishga, shuningdek, o'quvchilarning nutqiy faoliyatini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

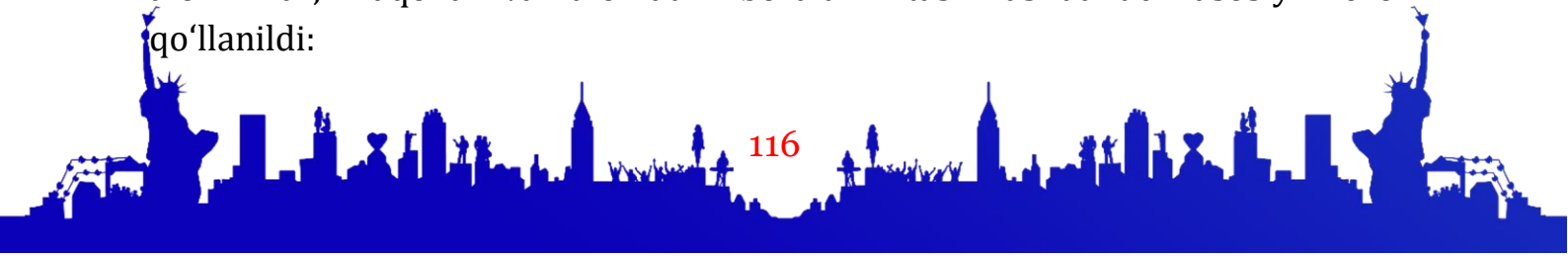
Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — aforistik janrlar va idiomatik iboralarni ularning idiomatiklik darajasiga ko'ra tasniflash, semantik va pragmatik xususiyatlarini aniqlash hamda o'quvchilarning nutq madaniyatiga ta'sirini ilmiy asosda yoritishdir. Bu maqsad tilshunoslikda frazeologik birliklarning nazariy o'rganilishi bilan bir qatorda, ta'lim jarayonida ularning amaliy qo'llanishini ham ko'zda tutadi.

Tadqiqotning maqsadidan kelib chiqib, quyidagi savollar shakllantiriladi:

1. Aforistik janrlar va idiomatik iboralar tilshunoslikda qanday semantik va pragmatik xususiyatlarga ega?
2. Idiomatiklik darajasi bo'yicha aforizmlar va idiomalar qanday tasniflanishi mumkin?
3. Yuqori, o'rta va past darajadagi idiomatiklik o'quvchilarning nutq madaniyatiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
4. Aforistik janrlar va idiomatik birliklardan ta'lim jarayonida foydalanish o'quvchilarning lingvistik va madaniy kompetensiyasini qanday rivojlantiradi?
5. Idiomatiklik darajalarini aniqlashda qaysi metodologik yondashuvlar samarali hisoblanadi?

Mazkur savollar tadqiqotning nazariy asoslarini kengaytirish bilan birga, amaliy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aforizmlar va idiomatik birliklarning tasnifi o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish, ularning muloqotda obrazli va ta'sirchan ifodalarni qo'llash qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi (Boers & Lindstromberg, 2008). Shu tariqa, tadqiqotning maqsadi va savollari aforistik janrlar va idiomatik iboralarni chuqur o'rganish, ularning idiomatiklik darajalarini belgilash hamda ta'lim jarayonida nutq madaniyatini shakllantirishga qo'shadigan hissasini aniqlashga qaratilgan. Mazkur tadqiqotning obykti sifatida aforizmlar, maqollar va idiomatik iboralar tanlandi. Ushbu birliklar tilning frazeologik qatlamini tashkil etib, xalqning madaniy merosi, dunyoqarashi va nutqiy tajribasini ifodalaydi. Aforizm — qisqa, lo'nda va umumlashtiruvchi fikrni ifodalovchi janr bo'lib, ko'pincha yozma nutqda keng qo'llanadi. Maqollar esa xalq og'zaki ijodining mahsuli sifatida ijtimoiy-madaniy tajribani aks ettiradi va ko'pincha didaktik mazmun kasb etadi. Idiomalar esa nutqda metaforik va ko'chma ma'nolarni ifodalash orqali kommunikativ jarayonni boyitadi (Fernando, 1996).

Tasnif mezonlari: semantik, pragmatik, stilistik jihatlar Tadqiqotda aforizmlar, maqollar va idiomatik iboralarni tasniflashda uch asosiy mezon qo'llanildi:

• **Semantik jihat** — iboralarning ma'nosini tahlil qilish, tarkibiy qismlarining semantik mustaqilligi va idiomatiklik darajasini aniqlash. Masalan, yuqori darajadagi idiomatiklikka ega iboralar tarkibiy qismlarining asl ma'nosidan butunlay mustaqil bo'ladi (Dobrovol'skiy & Piirainen, 2005).

• **Pragmatik jihat** — iboralarning muloqot jarayonidagi vazifasi, ijtimoiy kontekstda qo'llanishi va nutqiy ta'sirchanlik darajasi. Aforizm va maqollar ko'pincha didaktik va ta'sirchanlik vazifasini bajaradi, idiomalar esa nutqning tabiiyligini ta'minlaydi (Kovecses, 2010).

• **Stilistik jihat** — iboralarning nutq estetikasi, obrazlilik va emotsional rang-baranglikni yaratishdagi roli. Aforizm va maqollar ko'pincha yozma nutqda badiiylikni oshirsa, idiomalar og'zaki nutqda obrazlilikni kuchaytiradi (Moon, 1998).

Mazkur metodologik yondashuv aforizmlar, maqollar va idiomatik iboralarni chuqur tahlil qilish, ularning idiomatiklik darajasini belgilash va nutq madaniyatiga ta'sirini aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, **lingvistik tahlil** asosida aforizmlar, maqollar va idiomatik iboralar semantik, sintaktik va pragmatik jihatdan o'rganildi. Bu yondashuv iboralarning tarkibiy qismlarining semantik mustaqilligi, metaforik asoslari va kommunikativ vazifalarini aniqlash imkonini berdi (Fernando, 1996). Ikkinchidan, **korpus tadqiqotlari** orqali idiomatik birliklarning real nutqdagi qo'llanish chastotasi va kontekstdagi semantik o'zgarishlari tahlil qilindi. Korpus lingvistikasi metodlari yordamida aforizmlar va idiomalar turli matnlarda qanday ishlatilishi, ularning idiomatiklik darajasi nutqiy vaziyatga qarab qanday o'zgarishi kuzatildi (Moon, 1998). Uchinchidan, **taqqoslash metodi** qo'llanilib, aforizmlar, maqollar va idiomatik iboralar o'zaro solishtirildi. Bu yondashuv idiomatiklik darajasining turli janrlarda qanday namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Masalan, aforizmlar ko'pincha yuqori darajadagi semantik mustaqillikka ega bo'lsa, maqollar didaktik mazmuni bilan o'rta darajadagi idiomatiklikni namoyon etadi, idiomalar esa ko'pincha past darajadagi idiomatiklikni saqlab qoladi (Dobrovol'skiy & Piirainen, 2005).

Aforistik janrlarning umumiy xususiyatlari

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, aforistik janrlar o'ziga xos semantik, pragmatik va stilistik xususiyatlarga ega. Birinchidan, aforizmlar qisqa va lo'nda shaklda umumiy fikrni ifodalaydi, bu ularni nutqda ta'sirchan va esda qolarli qiladi. Ikkinchidan, aforizmlar ko'pincha metaforik asosga ega bo'lib, obrazli fikrlashni rag'batlantiradi. Uchinchidan, ular ijtimoiy-madaniy kontekstda didaktik vazifani bajaradi, ya'ni o'quvchilarga axloqiy, ma'naviy yoki falsafiy

saboq beradi (Mieder, 2004). Shuningdek, aforizmlar yozma nutqda keng qo'llanilib, badiiy matnlarda muallifning individual uslubini aks ettiradi.

Idiomatiklik darajasi nutqdagi qo'llanish chastotasiga ta'siri

Idiomatiklik darajasi iboralarning nutqda qo'llanish chastotasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yuqori darajadagi idiomatiklikka ega aforizmlar ko'pincha yozma nutqda uchraydi, chunki ularning semantik murakkabligi va metaforik asoslari kengroq izoh talab qiladi. O'rta darajadagi idiomatiklikka ega maqollar esa xalq og'zaki ijodida va kundalik muloqotda faol qo'llanadi, chunki ular didaktik mazmun bilan metaforik ifodani uyg'unlashtiradi. Past darajadagi idiomatiklikka ega idiomalar esa kundalik nutqda eng ko'p ishlatiladi, chunki ular oddiy muloqotda obrazlilik va stilistik rang-baranglikni ta'minlaydi (Fernando, 1996; Glucksberg, 2001).

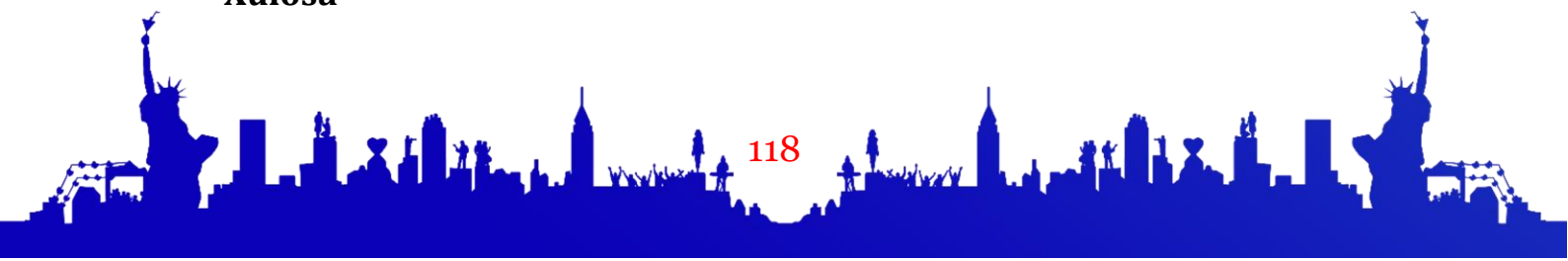
Idiomatiklik darajasi aforizmlarning ta'sirchanlik darajasiga qanday ta'sir qiladi

Aforizmning ta'sirchanlik darajasi uning idiomatiklik darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Yuqori darajadagi idiomatiklikka ega aforizmlar semantik murakkabligi va metaforik asoslari tufayli o'quvchilarda kuchli emotsional va intellektual ta'sir uyg'otadi. O'rta darajadagi idiomatiklikka ega maqollar esa didaktik mazmun bilan birga obrazlilikni ta'minlab, muloqotda ta'sirchanlikni oshiradi. Past darajadagi idiomatiklikka ega idiomalar esa kundalik nutqda tez-tez qo'llanilib, nutqning tabiiyligini va obrazlilikini ta'minlaydi (Glucksberg, 2001). Shunday qilib, idiomatiklik darajasi aforizm va idiomalarning kommunikativ samaradorligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi.

O'quv jarayonida aforizm va idiomalarni tasniflashning ahamiyati

Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida aforizm va idiomalarni tasniflashning amaliy ahamiyatini ko'rsatdi. Idiomatiklik darajasini hisobga olish o'quvchilarga iboralarning haqiqiy ma'nosini tezroq anglash, ularni nutqda to'g'ri qo'llash va madaniy konnotatsiyalarni tushunishga yordam beradi. Bu jarayon o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish bilan birga, ularning madaniy va kommunikativ kompetensiyasini ham mustahkamlaydi (Boers & Lindstromberg, 2008). Shuningdek, aforizmlar va maqollarni tasniflash o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rag'batlantiradi, nutq madaniyatini yuqori darajaga ko'taradi va ularni zamonaviy kommunikativ muhitga tayyorlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda mazkur tadqiqot aforistik janrlar, maqollar va idiomatik iboralarni idiomatiklik darajasi bo'yicha tasniflash imkonini berdi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, aforizmlar ko'pincha yuqori darajadagi idiomatiklikka ega bo'lib, semantik mustaqilligi va metaforik murakkabligi bilan ajralib turadi. Maqollar o'rta darajadagi idiomatiklikni namoyon etib, didaktik mazmun va obrazlilikni uyg'unlashtiradi. Idiomalar esa past darajadagi idiomatiklikka ega bo'lib, kundalik nutqda obrazlilik va stilistik rang-baranglikni ta'minlaydi. Ushbu tasnif tilshunoslikda frazeologik birliklarning semantik, pragmatik va stilistik xususiyatlarini chuqurroq anglashga yordam berdi. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida aforizm va idiomatik birliklardan foydalanishning amaliy ahamiyatini ko'rsatdi. Idiomatiklik darajasini hisobga olish o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish, ularning lingvistik va madaniy kompetensiyasini mustahkamlashga xizmat qiladi. Tilshunoslik nuqtayi nazaridan, aforizm va idiomalarni tasniflash frazeologiya, stilistika va kognitiv lingvistika sohalarida metodologik asos yaratadi. Madaniyat nuqtayi nazaridan esa, aforizmlar va maqollar xalqning ijtimoiy tajribasi va dunyoqarashini aks ettiradi, idiomalar esa zamonaviy kommunikativ muhitda tilning tabiiyligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Boers, F., & Lindstromberg, S. (2008). Cognitive linguistic approaches to teaching vocabulary and phraseology. Mouton de Gruyter.
2. Dobrovol'skij, D., & Piirainen, E. (2005). Figurative language: Cross-cultural and cross-linguistic perspectives. Elsevier.
3. Fernando, C. (1996). Idioms and idiomaticity. Oxford University Press.
4. Glucksberg, S. (2001). Understanding figurative language: From metaphors to idioms. Oxford University Press.
5. Kovecses, Z. (2010). Metaphor: A practical introduction (2nd ed.). Oxford University Press.
6. Mieder, W. (2004). Proverbs: A handbook. Greenwood Press.
7. Moon, R. (1998). Fixed expressions and idioms in English: A corpus-based approach. Oxford University Press.

